

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

**Irena Bogoczová, Karel Fic, Jan Chloupek, Eva Jandová,
Marie Krčmová, Olga Müllerová, *Tváře češtiny*, Filozofická
fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2000, 266 s.**

Panuje powszechne przekonanie, że język czeski – jak każdy język naturalny – rządzi się jednolitymi zasadami gramatycznymi, posiadającymi wszak odstęstwa, ale bezsprzecznie tworzącymi zwarty, określony system. Jednak – jak nas przekonują o tym autorzy pracy *Tváře češtiny* – język czeski ma wiele „twarzy”, ponieważ zmienia się w zależności od tego, w jakiej sytuacji go używamy. Wpływ na to ma nie tylko sfera komunikacji, ale również historia rozwoju tego języka.

Omawiana publikacja powstawała w latach 1998–2000 jako rezultat badań współczesnego języka czeskiego, prowadzonych w ramach grantu naukowego, kierowanego przez doc. PhDr. Danę Davidovą, CSc., która – niestety – w pierwszym roku pracy nad nim zmarła, dlatego pozostali członkowie zespołu Jej pamięci poświęcili pracę, prezentującą wyniki badań. Książka *Tváře češtiny* składa się z siedmiu rozdziałów, omawiających poszczególne poziomy języka w ujęciu synchronicznym. Rozważania te zostały podsumowane w rozdziale ósmym *Zakończenie*. Po nim następują bibliografia (s. 149–154) i dość obszerny załącznik (s. 155–262), w którym autorzy zamieścili 48 tekstów wypowiedzi ustnych, jako próbkę analizowanego materiału. Dzięki temu uważny czytelnik może sam ocenić językową sytuację w różnych regionach Republiki Czeskiej i zobaczyć jej odbicie w różnych typach tekstów. Podstawę materiałową więc stanowi zbiór autentycznych wypowiedzi ustnych.

We wstępie (s. 9–20) czytelnik dowiaduje się, że korpus tekstowy, na podstawie którego dokonywano opisu współczesnego języka czeskiego, stanowiły 54 spontaniczne komunikaty mówione, nagrane w latach 1998–1999. Nagrań tych dokonano za pomocą przeważnie ukrytego mikrofonu, choć w korpusie znajdują się również takie teksty, o nagrywaniu których rozmówcy wiedzieli. Są to więc dialogi, przeprowadzone w następujących interakcjach: lekarz – pacjent, urzędnik – petent, sprzedawca – klient, ksiądz – parafianin. Ponadto korpus charakteryzują komunikaty wypowiedziane w miejscu pracy (w gabinecie lekarskim, w urzędzie, w sklepie, w parafii itp.), a także dialogi przeprowadzone w gronie rodzinnym i przyjacielskim.

Również we wstępie autorzy określili metodę badawczą oraz poinformowali, że praca ta reprezentuje pogląd bliski Praskiej Szkole Lingwistycznej, dlatego jej celem jest odpowiedź na pytanie o wybór i modyfikacje językowe środków z naj-

różniejszych płaszczyzn w konkretnych aktach komunikacji oraz na pytanie o funkcję, którą pełni wariantowość występujących w badanym materiale środków językowych.

Zanim autorzy przystąpili do prezentacji materiału, wprowadzili czytelnika (w rozdziale pierwszym) w obecną sytuację języka czeskiego, opisując jego stratyfikację jako języka etnicznego, a następnie wydzielili w nim następujące odmiany: język literacki, język mówiony, język potoczny, dialekty terytorialne (geograficzne), dialekty socjalne, interdialekty. Następnie podali metodę i zasady transkrypcji tekstu mówionego na tekst pisany.

Kolejne rozdziały są poświęcone analizie i opisowi zgromadzonego materiału. I tak w rozdziale drugim, zatytułowanym *žánry a syntaktické rysy mluvených projevů* (s. 21–54), Olga Müllerová opisuje poszczególne rodzaje dialogów i monologów oraz podaje ich cechy. Na tej podstawie wydziela w materiale poszczególne grupy tekstów:

- a) dialogów: opowiadanie o czymkolwiek, opowiadanie o codziennych sprawach i czynnościach, wymiana poglądów, rozwiązywanie problemów, zwierzenie się – „spowiedź”, wzajemne informowanie się, przekazywanie wzruszeń, jednostronne informowanie – „przesłuchanie”, rozmowy z niemowlętami i bardzo małymi dziećmi, rozmowy podczas gier, zakupów i wykonywania czynności manualnych i intelektualnych;
- b) monologów: opowiadanie przygody, opowiadanie wspomnień oraz przebiegu życia, opis codziennych czynności, objaśnienie problemu, referat, reprodukcja, wstęp do dyskusji, rozprawy, publiczna wypowiedź, wykład, uroczysta oficjalna wypowiedź, kazanie.

W dalszej części autorka przedstawiła niektóre elementy składni dialogów i monologów, do których zaliczyła m.in. mówienie, sytuacje parawerbalne i niewerbalne elementy komunikacji, ponieważ w wypowiedziach stosujemy różne środki, za pomocą których utrzymywany jest kontakt z rozmówcą. Mogą to być: dźwięk (*hm*), partykuły (*tak*, *no*, *aha*, *fakt*), pojedyncze słowa lub zdania dające do zrozumienia, że zgadzamy się z partnerem wypowiedzi (*jasne*; *no to jest prawda*; *nie jest tak?*; *przecież wiesz, że tak*). Ponadto w monologach stosuje się także inne środki utrzymywania kontaktu z odbiorcą, np.: formuły grzecznościowe – wszystkich (*Państwa najserdeczniej witam*), stosowanie zaimka wy (*abyście popatrzeli wszyscy, proszę Was*), wyraźna specyficzna modulacja.

W rozdziale tym wyróżniono także uniwersalne środki, które stosowane są zarówno w dialogach jak i w monologach: *wiesz*, *wie Pan*, *tak*, *no*, *nie*, *wspólny śmiech* oraz zaimek *ty*, *wy*.

W rozdziale trzecim (*Odchyłky od lineárnosti textu*, s. 55–76) Eva Jandová opisuje odejście od linearności tekstu. Autorka przekonuje nas, że zasadniczą częścią komunikacji oralnej jest jej „płynięcie w czasie”, z czego wypływa jej linearność. Osoba słuchająca nie ma możliwości przyjmowania wypowiedzi

z przerwami lub wracania do części wypowiedzi już usłyszanych. Natomiast mówiący podczas swojej wypowiedzi zwykle łączy różne informacje w nieoficjalnej i nieprzygotowanej wypowiedzi bez konsekwentnego oraz celowego nawiązania. Dlatego w wypowiedziach ustnych często można zaobserwować różne odejścia od linearności tekstu, od podstawowej linii tematycznej. Do tych odchyleń należą np. zdania wtrącone uzupełniające czy odautorskie komentarze.

W komunikacie ustnym powstaje często taka sytuacja, w której mówiący do swojej wypowiedzi włącza części innego komunikatu. Taki tekst wypowiedzi staje się bardziej złożony, kompleksowy i wewnętrznie bogatszy. W komunikatach mówionych o charakterze nieoficjalnym idzie przede wszystkim o reprodukcję wypowiedzi innych osób, cytowanie lub włączanie do komunikatu całych sekwencji wcześniejszych dialogów.

Rozdział czwarty (*Slochová výstavba textu*, s. 77–90) i piąty (*K charakteristice lexikálního výraziva v dnešních rozhovorech*, s. 91–102) dotyczą stylistyki badanego materiału. W pierwszym z nich Jan Chloupek opisuje zagadnienia stylistycznej budowy tekstu, wskazując na stylistyczne wyznaczniki komunikacji mówionej oraz ich wpływ na budowę komunikatu. Natomiast Karel Fic (w rozdziale piątym) przedstawił analizę zgromadzonego słownictwa, jego dynamikę oraz występującą tu derywację afiksálną. Ponadto badacz ukazuje, które sufiksy języka czeskiego są obecnie produktywne w zakresie poszczególnych kategorii (np. dla rodzaju męskiego: *-ák, -ař/-ář, -ek, -ík, -ník*, dla rodzaju żeńskiego: *-ka, -ačka, -ofka, -ufka*). Autor podaje także przykłady innych sufiksów tworzących nowe wyrazy w języku czeskim.

Rozdział szósty (*Tvaroslovné modifikace mluvených projevů*, s. 103–118) dotyczy morfologicznych modyfikacji wypowiedzi ustnych. Irena Bogoczová swój opis rozpoczyna od wskazania różnic między poszczególnymi (terytorialnymi) odmianami czeskiego języka narodowego, a następnie opisuje funkcję zaimka wskazującego *ten* w komunikatach ustnych, który niejednokrotnie zastępuje całą grupę nominalną (np. *ta* = ‘jego była żona z pierwszego małżeństwa’).

W rozdziale siódmym (*Zvuková stavba textů*, s. 119–138) Marie Krěmová poddaje analizie fonetyczną budowę komunikatów mówionych. Zwraca uwagę na rolę, jaką pełnią w nich środki suprasegmentalne. Według autorki ważne jest uświadomienie nadawcy, że fonetyczna postać jego wypowiedzi niesie ze sobą znaczenie pozajęzykowe (np. informuje o jego pochodzeniu terytorialnym, społecznym, migracji ludności itd.). W zakończeniu tego rozdziału badaczka przedstawia strukturę dźwiękową wypowiedzi w podziale na: spontaniczne dialogi niepubliczne samodzielne, spontaniczne dialogi niepubliczne z innymi replikami, spontaniczne wypowiedzi publiczne. Dochodzi do wniosku, że w tej kwestii monologi i dialogi się nie różnią.

Omawiana praca ukazuje wiele aspektów komunikatu mówionego, na które zwykle nie zwracamy uwagi. Jej wartość podnosi zwłaszcza analiza dokonana na najnowszym materiale, dzięki temu można na jej podstawie wskazać tendencje

rozwojowe współczesnej czeszczyzny. Ponadto pisana jest przystępnym naukowym językiem, co również jest ważnym jej atutem, ponieważ osoba nie zaznajomiona z tajnikami językoznawstwa czeskiego nie będzie miała problemów ze zrozumieniem tej publikacji. Czytelnik sam dostrzeże, w jakim kierunku idzie rozwój języka czeskiego oraz jakie tendencje się w nim zarysowują.

Sebastian Taboř

**Ernst Eichler, Gerhart Schröter (Hrsg.),
*Deutsch-tschechischer Wissenschaftsdialog im Lichte der
Korrespondenz zwischen Wilhelm Streitberg und Josef Zubatý
1891–1915, München–Hamburg–London 1999, 108 s. + 10 il.***

Praca *Niemiecko-czeski dialog naukowy w świetle korespondencji W. Streitberga z J. Zubatym* ukazała się w ramach serii „Erträge böhmisch-mährischer Forschungen” jako trzecia pozycja, poświęcona kontaktom niemieckich i czeskich sławistów. Dotyczy ona korespondencji Wilhelma Streitberga (1864–1925) z Josefem Zubatym (1855–1931) i zawiera 126 zapisów listów i kart pocztowych z lat 1891–1915, przechowywanych w Bibliotece Albertina w Lipsku i Bibliotece Akademii Nauk Republiki Czeskiej w Pradze.

Opracowań tego typu zawsze brakuje, ponieważ ich wydanie nastręcza wiele żmudnej pracy, a przecież są one nie tylko świadectwem współpracy naukowców z różnych krajów, ale także ukazują ciekawą i pouczającą historię językoznawstwa europejskiego. Szkoda tylko, że tak niewiele osób podejmuje się tego – wdzięcznego wprawdzie – zadania opracowania korespondencji (zwłaszcza z ubiegłego stulecia) i przygotowania jej do druku. Tym bardziej należy z wielkim uznaniem powitać kolejną pracę lipskich sławistów (nb. prof. Ernsta Eichlera jest to już druga publikacja tego typu).

Dorobek naukowy W. Streitberga i J. Zubatego jest znaczny. Edytorzy listów obu naukowców zwrócili na to uwagę we wstępie, w wykazie bibliograficznym oraz w przypisach do poszczególnych listów i kart pocztowych. Informacje te zawarte są również w samych listach, ale nie w sposób bezpośredni. Właśnie to sprawiło, że E. Eichler i G. Schröter postanowili przywołać informacje o dorobku naukowym najpierw na początku omawianej pracy, a następnie pod listem, umieszczając odsyłacz lub pełny zapis bibliograficzny. Jak zwykle w takich przypadkach pojawia się pytanie o język-pośrednik, ponieważ listy były pisane w jednym języku: niemieckim. Tę trudność rozwiązyli edytorzy, zachowując język, w któ-

rym wydrukowano daną publikację (język oryginału). I to wydaje się słuszne, ponieważ ułatwia czytelnikowi dotarcie do prac poszczególnych naukowców.

Zamiarem opracowujących korespondencję do druku – jak piszą na s. 6 – było pozostawienie jej w formie niezmienionej językowo. Zrezygnowali oni z szerszej jej analizy, wprowadzając jedynie niewielkie uzupełnienia treściowe, aby przybliżyć czytelnikowi problematykę poruszaną w danym liście. Z tego względu korespondencja jest przywoływana z zachowaniem oryginalnej ortografii i interpunkcji (jedynie w liście nr 8 złamano tę zasadę, ponieważ pierwotnie był on napisany małymi literami zgodnie z obowiązującą wówczas modą). Takie rozwiązanie wydaje się prawidłowe, ponieważ dostarcza ono badaczom historii języka niemieckiego (w tym i grafii tegoż języka) bogatego materiału językowego.

Zgodnie z zapowiedzią edytorów komentarze do listów są oszczędne. W przypisach umieścili oni jedynie najistotniejsze informacje, chociaż wydaje się, że kierowali się także innym względem: przygotowaniem danych dla przyszłych badań historii kontaktów niemiecko-czeskich, co widać zarówno w przypisach (zamieszczenie informacji o uczonych, o których wspominają Streitberg i Zubatý), jak i w *Indeksie nazwisk*, występujących w korespondencji. Temu celowi służy również obszerne wprowadzenie, w którym E. Eichler i G. Schröter opisali działalność obu slawistów, podkreślając te fragmenty z ich życia, które dotyczą „europejskiego świata slawistycznego” na przełomie XIX i XX w.

Omawiana pozycja już ze względu na swą treść jest cenna. Stanowi świadectwo dialogu między dwoma naukowcami (W. Streitbergiem i J. Zubatym), a także opisuje niemiecko-czeskie kontakty naukowe. Ponadto zawiera wiele innych, cennych informacji. Staranne, dokładne i przejrzyste opracowanie dodatkowo zachęca czytelnika do korzystania z tej publikacji.

Mieczysław Balowski

Książki nadesłane do redakcji „Bohemistyki”

Wyraz i zdanie w językach słowiańskich (opis, konfrontacja, przekład),
red. L. Pisarek, I. Luczków, Wrocław 1998, 242 s.

Publikacja zawiera referaty i komunikaty zaprezentowane na międzynarodowej konferencji naukowej na tytułowy temat. Brali w niej udział językoznawcy z Polski i innych krajów słowiańskich: Rosji, Ukrainy, Białorusi, Czech i Jugosławii. Artykuły dotyczą funkcjonowania w językach słowiańskich wyrazu i zdania jako dwóch jednostek struktury języka. Autorzy odnoszą się w swoich referatach do wyrazu jako obiektu badawczego, zagadnień składniowych i pragmatycznych.

Mojmír Grygar, *Terminologický slovník českého strukturalismu,*
Brno 1999, 319 s.

Jest to drugie wydanie (uzupełnione i zmienione) słownika, który został opublikowany przed czterdziestoma laty w Amsterdamie. Ze względu na jego ówczesny niewielki zasięg czytelniczy przygotowano następne wydanie. Bazę wyściową stanowią prace J. Mukařovského. Na tej podstawie Autor prezentuje systematyzację pojęć z zakresu czeskiego strukturalizmu, jakie występują w nauce o literaturze i dyscyplinach pokrewnych.

Jana Hoffmannová, Olga Müllerová,
Jak vedeme dialog s institucemi, Praha 2000, 188 s.

Książka została wydana przez Instytut Języka Czeskiego Czeskiej Akademii Nauk. Autorki zajmują się zagadnieniem dialogu instytucjonalnego (*institucionální dialog*), czyli rozmowy między przedstawicielami różnych instytucji a ich klientami. Do szczegółowej analizy zostały wybrane cztery typy dialogów: 1) rozmowa lekarz–pacjent, 2) rozmowy pracownicy domu opieki społecznej z jego starymi mieszkankami, 3) telefoniczne rozmowy ze strażą pożarną, 4) rozmowy w czasie zgromadzeń publicznych o dużej ilości uczestników.

Jürgen Hartung, Eva Jandová, Eva Mrhačová, *Česko-německý slovník. Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii,* Ostrava 2000, 223 s.

Prezentowany słownik jest przeznaczony dla odbiorców znających język czeski i niemiecki. Autorzy zestawiają w nim jednostki frazeologiczne obu systemów językowych utworzone na bazie zooapelatywów. Słownik składa się z dwu części: czesko-niemieckiej i niemiecko-czeskiej i obejmuje niemal 1000 wyrazów hasłowych. Praca stanowi wynik wspólnego projektu badawczego Katedry Slawistyki i Katedry Bohemistyki Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Ostrawie oraz Instytutu Slawistyki Wydziału Filologicznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Erfurcie. Jest pierwszą częścią zapowiadanej przez Autorów trytomowej serii słowników frazeologicznych.

Hrabal, Kundera, Havel... *Antologia českého eseje,*
opracował J. Baluch, Kraków 2001, 294 s.

Książka jest pierwszym tomem zapowiadanej przez Autora serii *Poczet czeski*. Prezentuje sześć esejów czeskich autorów: *Kim jsem* Bohumila Hrabala, *Niekochane dziecko rodziny* Milana Kundery, *Síla bezsilných* Václava Havla, *Równoległa polis* Václava Bendy, *Europejskie źródła czeskiej kultury* Václava Černego i *Europa Środkowa: anegdota i historia* Josefa Kroutvora w przekładzie polskim, dokonanym przez: Marka Bieńczyka, Piotra Godlewskiego, Andrzeja Sławomira Jagodzińskiego, Jana Stachowskiego i Elżbiety Szczepańskiej.